

СУТНІСТЬ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В НАУЦІ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРАВА

В статті розглядається сутність інформаційних прав людини у сучасному суспільстві, виділено основні інформаційні права і свободи людини та громадянина та окреслено рівень їх практичної реалізації.

Ключові слова. Інформація, інформаційні права, право на інформацію.

Інтенсивний та динамічний розвиток інформаційних та телекомунікаційних технологій, впровадження їх у життєдіяльність суспільства і функціонування органів державної влади, стали передумовою формування інформаційного суспільства. Основними факторами, що визначають рівень розвитку держави та суттєво впливають на її місце і статус у світовій спільноті є якість, кількість та міра використання інформації. Відповідно інформація знаходиться в основі успішного та стабільного розвитку як суспільства в цілому так і його громадян – суб'єктів суспільних відносин, які одержують, використовують та розповсюджують інформацію. Водночас розбудова інформаційного суспільства нерозривно пов'язана із забезпеченням інформаційних прав громадян.

Метою даної статті є розкриття сутності інформаційних прав людини у сучасному суспільстві.

Виходячи з розуміння загальної проблематики окресленої нами теми, автором поставлені наступні завдання: по-перше виділити основні інформаційні права і свободи людини та громадянина; по-друге окреслити рівень їх практичної реалізації.

Розв'язанню окремих аспектів піднятої нами проблеми були присвячені праці українських вчених Арістової І. А., Белякова К. І., Брижка В. М., Калюжного Р. А., Костицького В. В., Ліпкана В. А., Марущака А. І., Новицького А. М., Полетило К. С., Цимбалюка В. С., Швеця М. Я.

На розвиток інформаційних прав людини впливає багато різних факторів. Це і розвиток жорсткої конкуренції на ринку інформаційних товарів і послуг, значний цифровий розрив, зіткнення і ломка законодавств країн через зникнення географічних і геополітичних меж держав в рамках інформаційних мереж, зростання кількості інформаційних загроз, втручання в приватне життя та багато інших. Всі ці обставини вимагають розробки нового систе-

много підходу до інформаційних прав громадян, адже вони можуть стати важливим інструментом для зближення не тільки країн а й цивілізацій. Глобалізація вимагає від країн конструктивного діалогу щодо інформаційних прав, в ході якого необхідно виробити універсальний підхід до процедур та механізмів захисту, а можливо навіть до змісту інформаційних прав людини для будь-якої національної системи права, для того щоб вони дійсно виражали загальнолюдські цінності. Сьогодні з цілковитою впевненістю можна стверджувати, що інформаційні права людини лежать в основі розбудови демократичної правової держави, є одним з основних інститутів громадянського суспільства та головним надбанням і цінністю європейської спільноти.

Вперше на міжнародному рівні закріплення інформаційних прав людини відбулося в ст. ст. 12, 18 та 19 Загальної декларації прав людини [1], що в принципі відтворено і в Основному законі нашої держави – Конституції України.

Конституція України закріплює цілий комплекс прав і свобод людини і громадянина, що визначають її правовий статус у сфері інформаційних відносин. Інформаційні права і свободи людини та громадянина належать до так званих прав «першого покоління» – громадянських, політичних, які першочергово визначались невід'ємною частиною людської гідності [2].

Не можемо не відмітити, що здійснюючи дослідження в сфері інформаційного права вчені юристи значну увагу приділяють питанням реалізації гарантованого Конституцією України права на інформацію. Так Арістова І. В. вважає, що необхідно докладніше зупинитися на розгляді питання щодо поліпшення забезпечення конституційного права громадян на інформацію. Це пов'язано з тим, що в сучасних демократичних суспільствах юридичний засіб регуляції відносин між владою, ЗМІ і громадянами

втілюється, насамперед, у законодавчому встановленні і реальному забезпеченні права громадянина на інформацію. На її думку, і з цим важко не погодитися, право громадян на інформацію – самостійне конституційне право, що дозволяє людині вільно шукати, одержувати, передавати, створювати і поширювати інформацію будь-яким законним засобом[3].

Марущак А. І. взагалі розглядає право громадян на інформацію та інформаційні права як тотожні, стверджуючи, що універсальне конституційне право на інформацію містить у собі такі конкретні можливості, які в сукупності і становлять так звані інформаційні права суб'єктів інформаційних відносин [4].

Разом з тим, не розмежовуючи змісту цих двох понять вчений дає авторське визначення дефініції право на інформацію – гарантована державою можливість, фізичних юридичних осіб і держави (державних органів) вільно одержувати, використовувати, поширювати та зберігати відомості необхідні їм для реалізації своїх прав, свобод та законних інтересів, здійснення завдань і функцій, що не порушує права, свободи і законні інтереси інших громадян, права та інтереси юридичних осіб [4].

Право на інформацію, яка знаходиться в суспільному адміністративному обігу, і з приводу якої виникають суспільні відносини, що підлягають правовому регулюванню, на думку Лопатіна С.І., є основним об'єктом адміністративних правовідносин в інформаційній сфері. Відповідно до здійсненого цим вченим дослідження «Адміністративно-правові відносини у сфері забезпечення права громадян на інформацію», право на інформацію включає в себе право вільно збирати, зберігати використовувати й поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб [5].

Вивчивши погляди різних вчених можемо стверджувати, що ототожнювати право на інформацію та інформаційні права людини не слід.

Ми підтримуємо думку тих вчених, які вважають що інформаційні права та право на інформацію співвідносяться як загальне з частковим.

Тобто, на нашу думку, інформаційні права є значно ширшими щодо права на інформацію, а саме права збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію, адже інформаційні права охоплюють і право на свободу думки і слова, і право на вільне вираження своїх поглядів і переконань тощо. Саме інформаційні права гарантують громадянам можливість мати певні переконання та не піддаватися у зв'язку з цим переслідуванням, вільно висловлювати свою

думку, відстоювати свої ідеї, контролювати діяльність влади.

Цілком логічним нам видається що основою інформаційних прав людини є право на інформацію, яке включає право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір. Відповідно основою права на інформацію є право людини на доступ (отримання) до інформації.

Конституційне право громадян України на інформацію за своєю структурою є складним правом, основними елементами якого є: право на вільне збирання інформації; право на вільне зберігання інформації; право на вільне використання інформації; право на вільне поширення інформації усно, письмово або в інший спосіб на свій вибір; право на охорону та захист інформації [6, с. 294].

Відповідно до статті 3 Конституції України права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Адже права і свободи людини стають правами громадянина в конкретній визначеній державі тільки тоді, коли вони визнаються та закріплюються в основних нормативно-правових актах цієї держави. Сьогодні ми живемо в інформаційному суспільстві у якому інформаційні права відіграють надзвичайно важливу роль. У зв'язку з цим в Україні розпочато і продовжується формування правової системи, що забезпечує гарантування та захист інформаційних прав громадян. Комплекс прав та свобод в інформаційній сфері вважається непорушним та невідчужуваним.

Із інформаційними правами та свободами людини і громадянина в Основному Законі України безпосередньо пов'язані статті які передбачають право на недоторканність особистого і сімейного життя, право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, право на недоторканність житла, право на свободу та особисту недоторканність, право на повагу до гідності та честі, право на вільний вибір місця проживання та на свободу пересування [7, ст. 27–33]. Законодавством також закріплено, що збирання, зберігання, використання і поширення інформації про особисте життя фізичної особи без її згоди не допускаються, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини [8, ст. 302]. З прийняттям Закону України «Про захист персональних даних» набула актуальності проблема

обігу та захисту персональних даних і, насамперед, відповідного інформаційного права людини.

Звичайно стаття 34 Конституції України визначає загальне право людини на інформацію, але існує також ряд інших інформаційних прав і свобод, що закріплюються конституційними нормами. Так, відповідно до статті 32 не може бути зібрана, використана та поширена конфіденційна інформація про особу без її згоди. Тобто ніхто не має права порушувати свободу особистого та сімейного життя особи крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини.

До основних інформаційних прав людини не можемо не віднести гарантоване ст. 31 Конституції України право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Це право передбачає заборону для будь-кого без згоди людини, яка направляє або одержує листи, спілкується по телефону, телеграфу, факсу або за допомогою інших засобів поштового, електричного та електронного зв'язку, знайомитися з її листуванням чи іншою кореспонденцією, прослуховувати її телефонні розмови тощо, а також розголошувати їх зміст або сам факт листування, телефонної розмови, відправлення чи отримання грошового переказу, телеграми та іншої кореспонденції.

Конституційне право на свободу світогляду і віросповідання, яке включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культи і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність без сумнівів можна віднести до інформаційних прав.

В Україні відбувається процес становлення демократичної, правової, соціальної держави, який проходить одночасно з розвитком громадянського суспільства. Державна служба стає більш відкритою та зрозумілою громадянам. Саме тому право на звернення є невід'ємним інформаційним правом кожного громадянина. Відповідно до статті 40 Конституції України всі мають право направляти індивідуальні або колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування і до посадових і службових осіб цих органів, які, у свою чергу, зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк.

Одним із фундаментальних прав людини є право громадян на сприятливе навколишнє середовище. Вперше його було закріплено в Де-

кларації Стокгольмської конференції ООН з охорони навколишнього природного середовища (1972 р.), принцип перший якої проголошує: «Люди мають фундаментальне право на вільні, якісні та адекватні умови життя в навколишньому середовищі, якість якого дає змогу вести гідне та благополучне життя». Відповідно до ст. 50 Конституції України кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на їх поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена.

Доволі цікавою, на нашу думку, є стаття 54 Конституції України, яка гарантує право кожного на свободу творчості і право доступу до культурних цінностей. З одного боку зазначена стаття гарантує культурні та економічні права, а з іншого вони можуть бути віднесені і до інформаційних, адже встановлено, що громадянам України гарантується свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з іншими видами інтелектуальної діяльності. Відповідно закріплюється і право громадян на доступ до культурних цінностей.

Розглядаючи інформаційні права громадян не можемо не звернути увагу на право кожного громадянина на одержання кваліфікованої правової допомоги. Тобто кожен громадянин, відповідно до ст. 59 Конституції України має право на одержання кваліфікованої правової допомоги складовою якої є правова інформація.

Конституція України гарантує кожному громадянину право на освіту. В основі даного права лежить вільний інформаційний обмін між людьми., адже процес навчання означає, перш за все, пошук і отримання необхідної інформації.

Інформаційне законодавство (як чинне, так і перспективне) передбачає можливість поширення суспільно необхідної інформації: інформація з обмеженим доступом може бути поширена, якщо вона є суспільно необхідною, тобто є предметом суспільного інтересу, і право громадян знати цю інформацію переважає потенційну шкоду від її поширення [9, п. 1 ст. 29]. Аналіз норм щодо суспільно необхідної інформації дає підстави виокремити наступне інформаційне право людини – право на суспільно необхідну інформацію. Причому таке право у встановлених випадках переважає право на захист і охорону інформації з обмеженим доступом. Тобто відмінність права людини на суспі-

льно необхідну інформацію від права на інформацію загалом полягає у предметі відповідних прав: у першому випадку – це інформація з обмеженим доступом, у другому – відкрита інформація.

Процес розбудови правової держави в Україні безпосередньо пов'язаний з додержанням та належною реалізацією гарантованих Конституцією України прав і свобод людини та громадянина, у тому числі таких, що пов'язані з інформаційними відносинами. Зокрема, гарантоване Конституцією України право на інформацію стає усе більш важливим елементом існування демократичного суспільства. Інформаційні права є можливістю, а не зобов'язанням людини. І вона на власний розсуд визначає обсяг і міру реалізації свого права.

У якості висновку зазначимо, що інформаційні права людини – це гарантовані державою можливості людини задовольняти її потреби в отриманні, використанні, поширенні, охороні і захисті необхідного для життєдіяльності обсягу інформації.

Перспективами розвитку нормативно-правового закріплення інформаційних прав громадян вважаємо закріплення права людини на інформаційну безпеку, зокрема в частині захищеності людини від неповноти, невчасності та невірогідності інформації, що використовується, від негативних інформаційних впливів.

Література

1. *Загальна Декларація прав людини* /Права людини. Міжнародні договори України,

декларації документи [упоряд. Ю. К. Качуренко] – К. : Юрінформ, 1992. – С. 123–146.

2. *Конституція України*. Науково-практичний коментар / редкол.: В. Я. Тацій (голова редкол.), О.В.Петришин (відп. секретар), Ю. Г. Барабаш та ін. ; Нац. акад. прав. наук України. – 2-ге вид., переробл., і доповн. – Харків : Право, 2011. – 1128 с.

3. *Арістова І.В.* Державна інформаційна політика: організаційно-правові аспекти/ За загальною редакцією д-ра юрид. наук, проф. Бандурки О.М.: Монографія. – Харків: Вид-во Унту внутр. справ, 2000. – 368 с.

4. *Маруцак А.І.* Інформаційне право України : Підручник. – К. : Дакор, 2011. – 456с.

5. *Лопатін С. І.* Адміністративно-правові відносини у сфері забезпечення права громадян на інформацію. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук : спец. 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право / С. І. Лопатін. – Київ, 2010. – 20 с.

6. *Правове забезпечення інформаційної діяльності в Україні* ; за заг. ред. Ю.С. Шемшученка, І.С. Чижка. – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2006.

7. *Конституція України від 28 червня 1996 року* // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

8. *Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року* // Офіційний Вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 461.

9. *Про внесення змін до Закону України «Про інформацію»* : Закон України від 13.01.11 р. // Офіційний вісник України. – 2011. – № 10.

К. Р. Калюжний

Суцність інформаційних прав человека в науке информационного права

В статье рассматривается сущность информационных прав человека в современном обществе, выделены основные информационные права и свободы человека и гражданина и очерчен уровень их практической реализации.

К. R. Kalyuzhnyi

Essence of information human rights in science of information law

In the article the essence of information rights in modern society, with emphasis on basic information rights and freedoms of man and citizen, and outlines the level of their implementation.